

Εὐχαριστία, Σύνοδοι καὶ Πρωτεῖο*

ARISTOTLE PAPANIKOLAOU**

Οἱ Ὁρθόδοξοι ἀρέσκονται συχνὰ νὰ καυχῶνται γιὰ τὴ μυστηριακὴ ἐνότητα τῆς πίστεως τους, πού ἐπιτρέπει τὴν ἐπαρχιακὴ δικαιοδοτικὴ ἀνεξαρτησία μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες, μὲ τὴ σειρὰ τους, συνάζονται σὲ σύνοδο, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ τρέχοντα προβλήματα καὶ τὶς προκλήσεις μὲ τὶς ὁποῖες ἔρχεται ἀντιμέτωπη ἡ παγκόσμια Ἐκκλησία, καὶ γιὰ νὰ φανερώσουν τὴν ἐνότητά τους στὴν πίστη. Στὴν πραγματικότητα, ὡστόσο, αὐτὸ πού εἶναι ξεκάθαρο σὲ ὅλους, εἶναι ὅτι τόσο οἱ Ὁρθόδοξοι ὅσο καὶ οἱ μὴ Ὁρθόδοξοι, βρίσκονται σὲ βαθῆ διχασμὸ καὶ ὀξεία διαίρεση ἀκόμη καὶ στὰ πιὸ ἀσήμαντα θέματα. Εἶναι ἐπίσης ἐξίσου προφανές ὅτι τὸ ζήτημα τοῦ πρωτείου, πού ἐξάπαντος συνδέεται μὲ τὴ θεολογία τῶν συνόδων, κατέστη συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ἴδιας τῆς ταυτότητας τῶν Ὁρθοδόξων, στὸν βαθμὸ πού οἱ Ὁρθόδοξοι ἀπορρίπτουν τὴν ἰδέα τοῦ πρωτείου, ἢ ὁποία υἰοθετεῖται ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ νὰ εἶναι κάποιος Ὁρθόδοξος σημαίνει ὅτι αὐτοπροσδιορίζεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς. Ἔτσι, προκειμένου οἱ Ὁρθόδοξοι νὰ δεχθοῦν τὸ παγκόσμιο ἐπισκοπικὸ πρωτεῖο σὲ ὁποιαδήποτε μορφή, αὐτὸ θὰ συνιστοῦσε μία κρίση ταυτότητας¹.

---

* Τὸ παρὸν ἄρθρο βασίζεται στὸ κείμενό μας μὲ τίτλο «Primacy in the Thought of John Zizioulas, Metropolitan of Pergamon», τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε στὸν συλλογικὸ τόμο *Primacy in the Church: The Office of Primate and the Authority of Councils*, ed. Dn. John Chryssavgis (SVS Press, 2016).

** Ὁ Aristotle Papanikolaou εἶναι Καθηγητὴς στὴν Ἔδρα Ὁρθόδοξης Θεολογίας καὶ Πολιτισμοῦ «Ἀρχιεπίσκοπος Δημήτριος» καὶ Συνδιευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ὁρθόδοξων Χριστιανικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο Fordham, Νέα Ὑόρκη, ΗΠΑ. Ἡ μετάφραση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἀγγλικὸ ἔγινε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Ἀσπρούλη, Δρ. Φιλοσοφίας τοῦ ΕΑΠ, Ἐπιστημονικοῦ Συνεργάτη τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου καὶ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*.

1. Βλ. *Orthodox Constructions of the West*, eds. George Demacopoulos and Aristotle Papanikolaou (Bronx, New York: Fordham University Press, 2013).

Στόν σύγχρονο ὀρθόδοξο κόσμο, ἡ φωνή πού ἀσκεῖ τὴν πλέον σημαντικὴ ἐπίδραση σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ σχέση τῶν συνόδων πρὸς τὸ ἐπισκοπικὸ πρωτεῖο, ὑπῆρξε ἐκείνη τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα. Μὲ δεδομένο τὶς σπασμωδικὲς ἀντιδράσεις πολλῶν ὀρθοδόξων ἐνάντια στὴν ἰδέα τοῦ παγκοσμίου ἐπισκοπικοῦ πρωτείου, εἰδικὰ μεταξὺ ἐκείνων πού ἔχουν μεταστραφεῖ στὴν Ὀρθοδοξία, ἡ προσπάθεια τοῦ Ἰωάννη Ζηζιούλα νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι θαρραλέα καὶ ἐμπνευσμένη. Αὐτὸ πού εἶναι περισσότερο ἐντυπωσιακὸ σὲ σχέση μὲ τὴν προσέγγισή του εἶναι ἡ ἐπιμονή του ὅτι τὸ ἐρώτημα τῆς φύσης καὶ τῆς οὐσίας τῶν συνόδων καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ πρωτείου θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ θεολογικὰ καὶ ὄχι ἱστορικὰ ἢ ἀπλὰ μέσῳ τῆς ἐρμηνείας τῶν σχετικῶν βιβλικῶν ἀναφορῶν². Ἐὰν ὡς ὀρθόδοξοι πρέπει νὰ ἀποφύγουμε τὴν ἀπλὴ ἀπόρριψη ὅποιασδήποτε ἔννοιας παγκοσμίου ἐπισκοπικοῦ πρωτείου γιὰ χάρι τῆς προτεραιότητος τῶν συνόδων ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ ἐνάντια στὸν πλησίον μας ἄλλον, στὸν βαθμὸ μάλιστα πού ἕνας τέτοιου εἶδους αὐτοπροσδιορισμὸς συνιστᾷ μία μορφή ἰδεολογίας καὶ εἰδωλολατρίας, τότε τὸ ἐρώτημα ὀφείλει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ θεολογικὰ, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν ἐκκλησιολογία.

Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει συμφωνία γύρω ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς σχέσης μεταξὺ τῶν συνόδων καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ πρωτείου, καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πρωτεῖο κρίνεται ὡς ἀπαραίτητο, τὴν ἴδια στιγμή δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ ὅλου ζητήματος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐκκλησιολογίας, δηλαδὴ μὲ τὸ ἐάν, πῶς καὶ γιατί οἱ σύνοδοι καὶ τὸ ἐπισκοπικὸ πρωτεῖο ἔχουν κάποιο ἐνδιαφέρον σὲ σχέση μὲ αὐτὸ πού ἐννοοῦμε ὅταν μιλοῦμε θεολογικὰ γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Ὁ Ἰω. Ζηζιούλας θεμελιώνει τὴν κατανόησή του γιὰ τὶς συνόδους καὶ τὸ ἐπισκοπικὸ πρωτεῖο σὲ αὐτὸ πού θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία. Πρόθεσή μου στὴ μελέτη αὐτὴ εἶναι: νὰ ἐξετάσω κριτικὰ τὸν τρόπο πού ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ἀντιλαμβάνεται τὴν σχέση μεταξὺ τῶν συνόδων καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ πρωτείου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας. Τὸ κέντρο βάρους θὰ πέσει τόσο στὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία – εἶναι ἄραγε θεολογικὰ ὀρθὸ νὰ πεῖ κάποιος ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι

2. ZIZIOULAS JOHN, «Primacy in the Church: An Orthodox Approach», στὸ *The One and the Many: Studies on God, Man, the Church, and the World Today*, ed. Fr. Gregory Edwards (Alhambra, California: Sebastian Press, 2010), σ. 264. Βλ. ἐπίσης, «Recent Discussion on Primacy in Orthodox Theology», στὸ *The One and the Many*, ὅπ.π., σσ. 274-287 καὶ «Conciliarity and Primacy», *Θεολογία* 86:2 (2015), σσ. 19-34.

περισσότερο Ἐκκλησία κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας; Ὅπως ἐπίσης καὶ στὰ συμπεράσματά του σχετικὰ μὲ τὴ σχέση μεταξύ συνόδων καὶ ἐπισκοπικοῦ πρωτείου – ἔστω καὶ ἂν ἡ Ἐκκλησία πραγματώνεται στὴν τέλεση τῆς εὐχαριστίας, ὀδηγεῖ ἄραγε ἡ λογικὴ τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας στὴν κατεύθυνση τῆς ἀποδοχῆς ἑνὸς παγκόσμιου πρώτου-ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος καὶ προεδρεύει μίας πανορθόδοξης συνόδου; Ἐλπίζουμε ὅτι τὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν θὰ ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὴ ψυχο-δυναμικὴ τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ ἐναντία στὸν πλησίον ἄλλον, καὶ ὅτι ἡ θεολογία θὰ μποροῦσε νὰ παίξει τὸν ρόλο τοῦ κριτικοῦ ὀργάνου πὺ ἀμφισβητεῖ ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία.

Πραγματώνεται ἄραγε ἡ Εὐχαριστία στὴν Ἐκκλησία;

Ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο πλέον ὅταν ἀναφερόμαστε στὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία νὰ φέρνουμε στὴ μνήμη μας τὴν περίφημη φράση τοῦ Henri de Lubac: «ἡ Εὐχαριστία κάνει τὴν Ἐκκλησία»³. Ἐνα τέτοιο σλόγκαν, ὡστόσο, δὲν συλλαμβάνει μὲ ἀκρίβεια αὐτὸ πὺ δηλώνεται μὲ τὸν ὄρο εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία. Ὅταν ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ταυτίζει τὴν Ἐκκλησία στὴν τέλεση τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας, δὲν λέει ὅτι ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας λειτουργεῖ ὡς ἕνας αἰτιώδης παράγοντας, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ αἰτία γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Μιλώντας θεολογικά, ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ὑποστηρίζει τὸν ἐντοπισμὸ τῆς Ἐκκλησίας στὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας, ἐπειδὴ ἐκεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι παρὸν μὲ ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σύναξης τῶν πιστῶν μὲ σκοπὸ τὴν προσευχὴ καὶ τὴ θυσία πρὸς τὸν Θεό, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὸ τελευταῖο δεῖπνο τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς μαθητὲς του, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ πάθος του, ἀλλὰ καὶ πὺ ἐπίσης δείχνει στὴν ἐσχατολογικὴ ἐνότητα τῶν πάντων στὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ⁴. Κανένας ὀρθόδοξος θεολόγος δὲν θὰ διαφωνοῦσε στὸ σημεῖο αὐτό.

Ἐὰν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι παρὸν στὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας, γεγονὸς πὺ ἀποτελεῖ ἱστορικὴ συνέχεια τοῦ τελευταίου δεῖπνου καὶ μίᾳ εἰκονικῆ ἀπεικόνιση τῆς αἰώνιας εὐχαριστιακῆς λειτουργίας ἐνώπιον τοῦ ἐπουράνιου θυσια-

3. HENRI DE LUBAC, *The Splendour of the Church* (Sheed and War, London, 1956), σ. 12.

4. Γιὰ μίᾳ ἀναλυτικότερη παρουσίαση τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Ζηζιούλα, βλ. PAPANIKOLAOU ARISTOTLE, *Being with God: Trinity, Apophaticism and Divine-Human Communion* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2006).

στηρίου, τότε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καθιστᾶ παρὸν τὸ ἀναστημένο καὶ ἐπομένως ἐσχατολογικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὡστόσο, δὲν μεταβάλλει ἀπλὰ τὰ ὑλικά στοιχεία τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου σὲ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ με σκοπὸ τὴ θεία μετάληψη καί, ἐπομένως, τὴν ἀτομικὴ σωτηρία τῶν μεμονωμένων χριστιανῶν πού παρευρίζονται κατὰ τὴ λειτουργία. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καθιστᾶ παρὸν τὸ ἀναστημένο σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ με τὸν τρόπο αὐτὸ ἐνώνει ὁλόκληρη τὴ σύναξη με τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, συγκροτώντας τὴ σύναξη ὡς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τότε εἶναι ἡ Ἐκκλησία σὲ ὁλάκερη τὴν πληρότητά της, γεγονός πού σημαίνει ὅτι ἀποτελεῖ τὴν κοινωνία ὁλόκληρης τῆς δημιουργίας με τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ταύτιση τῆς Εὐχαριστίας, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ θεμελιώνεται τότε στὴ θεολογία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού κατανοεῖ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς ἐκεῖνο πού καθιστᾶ παρὸν τὸ ἔσχατο, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῶν πάντων στὸν Χριστό.

Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ πρόταση διακρίνεται ἀπὸ μία ἀξιοσημείωτη θεολογικὴ συνοχή, ἡ ὁποία θεμελιώνεται στὴν ὀρθόδοξη κατανόηση τῆς *θέωσης* ὡς θεανθρώπινης κοινωνίας, καὶ ἡ ὁποία εἶναι στὸν πυρῆνα τῆς τριαδικῆ, ὅχι ὁμως με τὴν ἔννοια ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζει τὴν κοινωνία τῶν τριαδικῶν προσώπων ἢ ὅτι ἀφορᾶ στὴ μοναρχία τοῦ Πατρός. Ἀντίθετα εἶναι τριαδικὴ με τὴν ἔννοια ὅτι ἐκφράζει τὴ θεανθρώπινη κοινωνία στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἄν καὶ φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν θεολόγοι, ἰδιαίτερα πατρολόγοι⁵ πού ἔχουν κάποια ἀποστροφή ἀπέναντι στὴ «συστηματικὴ θεολογία» ὡς μία μορφή θεολογίας πού ἔχει ἀνεπανόρθωτα μολυνθεῖ ἀπὸ τὴ σύγχρονη σκέψη, εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσει κανεὶς με ποῖο τρόπο μία περὶ Θεοῦ θεολογία δὲν θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται σὲ συνοχή με μία θεολογία γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ἢ μία θεολογία περὶ Ἐκκλησίας. Ἐνδεχομένως, νὰ εἶναι ἀπλῶς καλύτερα νὰ ἀπορρίψει κάποιος τοὺς ὅρους «συστηματικὴ θεολογία» καὶ «εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία». Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτά, ὅταν κάποιος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἐρώτημα «ποῦ βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία», στὴν περίπτωση αὐτὴ σκέφτεται ταυτόχρονα τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο. Ἐνα τέτοιο εἶδος σκέψης χωρὶς νὰ εἶναι «συστηματικὴ», ὀφείλει ὡστόσο νὰ διαθέτει συνέπεια.

5. Ὡς ἓνα παράδειγμα βλ. AYRES LEWIS, *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology* (Oxford: Oxford University Press, 2004), σσ. 392-404.

Είναι εξίσου δύσκολο τὸ νὰ κατανοήσει κάποιος γιατί θὰ ὑπῆρχε ἀντίρρηση σχετικά μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς πληρότητας τῆς Ἐκκλησίας στὸ γεγονὸς τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅταν ὁ ἐντοπισμὸς αὐτὸς καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴν τριαδικὴ κατανόηση τοῦ ρόλου τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν κατεύθυνση τῆς πραγμάτωσης τῆς θεανθρώπινης κοινωνίας. Ὅσο, ἡ ἀντίληψη πὺ ἐντοπίζει τὴν Ἐκκλησία στὸ γεγονὸς τῆς τέλεσης τῆς Εὐχαριστίας διαθέτει τοὺς δικούς της ἐπικριτές, ὀρισμένοι ἐκ τῶν ὁποίων προωθοῦν μίαν βαπτισματικὴ ἐκκλησιολογία ὅπου ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐπηρεάζεται μὲ ἓναν ἀκαθόριστο τρόπο ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σὲ κάθε πιστό⁶. Ὅπως ἀκριβῶς κάθε ὀρθόδοξος θεολόγος δὲν θὰ ἀρνιόταν τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸ βάπτισμα, ἔτσι καὶ κανένας ὀρθόδοξος θεολόγος δὲν θὰ δεχόταν ὅτι ὑπάρχει Ἐκκλησία ἐκτὸς βαπτίσματος. Μπορεῖ ὡστόσο κάποιος νὰ ἐντοπίσει τὴν Ἐκκλησία στὸ βάπτισμα;

Πρὶν ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα αὐτό, θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὀρισμένα σημαντικὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα διατυπώνονται ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτές τῆς «βαπτισματικῆς ἐκκλησιολογίας». Πρῶτον, ἡ ἔμφαση στὴ σημασία τοῦ βαπτίσματος σὲ σχέση μὲ τὴν ἐκκλησιολογία μᾶς θυμίζει ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ἐξίσου ἐνεργὸ καὶ ἐκτὸς τῆς τέλεσης τῆς Εὐχαριστίας, τόσο στὴ ζωὴ τῶν μεμονωμένων χριστιανῶν πὺ ἀγωνίζονται γιὰ τὴν κοινωνία μὲ τὸν Θεό, ὅσο καὶ σὲ ὀμάδες χριστιανῶν, οἱ ὁποῖες συναντιοῦνται ὄχι μόνο γιὰ τὴν εὐχαριστιακὴ προσευχὴ ἢ τὴν κοινωνικὴ εὐαισθητοποίηση. Δεύτερον, ἡ ἔμφαση πάνω στὸ βάπτισμα στρέφει ἐπίσης τὴν προσοχὴ μας στὸ κοσμικὸ ὄραμα τῆς Ἐκκλησίας ὅπως ἀποτυπώνεται στὰ πατερικὰ κείμενα. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοσμικὴ ἐσχατολογικὴ ἐνότητα τῶν πάντων στὸ πρόσωπο τοῦ Λόγου. Ὡς τέτοια εἶναι παντοῦ καὶ πουθενά. Ὅλα αὐτὰ εἶναι πράγματι πολὺ σημαντικὰ, κἀνοντας λόγο γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ αὐτὸ πὺ φαίνεται νὰ λησμονεῖ μίαν ὑπερβολικὴ ἔμφαση στὴ βαπτισματικὴ ἐκκλησιολογία, εἶναι ὅτι στὸ τέλος, τὸ βάπτισμα ὑφίσταται γιὰ ἓνα καὶ μόνο λόγο, προκειμένου νὰ ὀλοκληρωθεῖ στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη. Στὰ ἀρχαῖα τυπικὰ τὸ βάπτισμα ἐλάμβανε χώρα στὸ πλαίσιο τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης. Καὶ οἱ κατηγούμενοι πὺ ἐτοιμά-

6. Μεταξὺ ἄλλων βλ. BERGER CALINIC, «Does the Eucharist Make the Church? An Ecclesiological Comparison of Staniloae and Zizioulas», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 51, no. 1 (2007), σσ. 23-70; καὶ, ERICKSON JOHN, «The Church in modern Orthodox thought: towards a baptismal ecclesiology», *International Journal for the Study of the Christian Church*, 11:2-3 (2011), σσ. 137-151.

ζονταν για τὸ βάπτισμα ἀποκλείονταν ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ συνάξη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προετοιμασίας τῆς ἀναφορᾶς τῶν εὐχαριστιακῶν δώρων. Τὸ βάπτισμα ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγὴ στὸν εὐχαριστιακὸ τρόπο ζωῆς. Πάντοτε δείχνει πρὸς τὴν εὐχαριστία. Τὸ νὰ καταστεῖ κάποιος εὐχαριστιακός, ἀποτελεῖ τὴν ἐκπλήρωση τῆς βαπτισματικῆς δέσμευσης.

Ἀκόμη περισσότερο προβληματικὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λεγόμενη βαπτισματικὴ ἐκκλησιολογία ἀδυνατεῖ νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: ποῦ βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία; Ἄν κάνουμε πίσω γιὰ μία στιγμή, αὐτὸ πού συχνὰ λησιμονεῖται μεταξὺ ἐκείνων πού ἀπορρίπτουν τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία καὶ οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ μία σύγχρονη ἀνακάλυψη πού ἔχει μολυνθεῖ ἀπὸ τὴ σύγχρονη ὠθήση γιὰ «συστηματικὴ θεολογία», εἶναι ὅτι ἀναδύεται, προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ σὲ ἓνα πολὺ πιεστικὸ ἐρώτημα τοῦ τέλους τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20^{ου}, πού ἀφορᾶ στὸ ποῦ βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία. Μία ἀπάντηση πού δόθηκε στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἦταν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐντοπίζεται στὶς ὀρατὲς θεσμικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία ἀναδύθηκε, τόσο μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων ὅσο καὶ μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῶν⁷, προκειμένου νὰ ἀντιστρέψῃ μία πυραμιδικὴ κατανόηση τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία, ὀρθᾶ κατὰ τὴν γνώμη μου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῆς στῆ λατρεία, καὶ εἰδικὰ στὴν Εὐχαριστία, προκειμένου νὰ τονίσει τὴ σημασία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ στὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν ἀμοιβαία συστατικὴ σχέση μεταξὺ τῶν διαφόρων χαρισμάτων, κλήρου καὶ λαοῦ, προκειμένου ἡ Ἐκκλησία νὰ συγκροτηθεῖ ὡς Ἐκκλησία. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία προσδιόρισε

7. Ὁ Ἰω. Ζηζιούλας δὲν εἶναι ὁ μόνος πού ὑποστηρίζει τὴν εὐχαριστιακὴ κατανόηση τῆς Ἐκκλησίας. Παρόμοιες ἀπόψεις μορεῖ κάποιος νὰ συναντήσῃ σὲ γνωστούς ὀρθόδοξους θεολόγους ὅπως οἱ John Meyendorff, Alexander Schmemmann, Georges Florovsky καὶ Nicholas Afanasiév. Ὁ τελευταῖος θεωρεῖται ἀπὸ ὀρισμένους ὡς ὁ πατέρας τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας, ἂν καὶ ὁ Φλωρόφσκυ ἦταν αὐτὸς πού ξεκίνησε νὰ συνδέει τὴν Ἐκκλησία, τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Εὐχαριστία ἤδη ἀπὸ τὸ 1929, σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο «Εὐχαριστία καὶ Καθολικότητα». Τὰ πρῶτα σημάδια τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας στὸν Afanasiév ἐμφανίζονται στὰ μέσα τοῦ 1930 στὸ ἔργο του γιὰ τὶς συνόδους καὶ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο. Κάποιος μορεῖ νὰ ἐντοπίσει σχετικῆς ἀναφορὲς γιὰ τὴν εὐχαριστιακὴ κατανόηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ σοφιολογία τοῦ Bulgakov, τὴν ταύτιση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν ρωσικὴ ἔννοια τῆς *sobornost* στὸν Alexei Khomiakov, στὸν Ρωμαιοκαθολικὸ θεολόγο Johan Möhler, ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὸν Γερμανικὸ Ρομαντισμό. Γιὰ μία καλὴ ἐπισκόπηση, βλ. NICHOLS AIDAN, *Theology in the Russian Diaspora: Church, fathers, Eucharist in Nikolai Afanasev* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989) εἰδικὰ σσ. 62-93.

τήν λατρεία ως τή χριστιανική σύναξη *par excellence*, όπου οί άνθρωποι σχετίζονται πρὸς τὰ ὑλικά ἀγαθὰ (ἄρτο καὶ οἶνο) καὶ τὰ ἀναφέρουν στὸν Θεό, δοξάζοντάς τον, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τοὺς χορηγεῖται ἡ χάρις τῆς κοινωνίας μὲ τὸν ζῶντα Θεὸ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅρισμένοι μπορεῖ νὰ ἰσχυριστοῦν ὅτι τὸ ἐρώτημα «ποῦ βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία» δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντηθεῖ, καθὼς πρόκειται γιὰ μία ἀόρατη, κοσμικὴ ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα. Αὐτὸ μπορεῖ ὄντως νὰ ἰσχύει, ἀλλὰ σὲ κάθε περίπτωση πρόκειται γιὰ ἕνα ἀναπόφευκτο ἐρώτημα, ὅπως περίπου ἐκεῖνο ποὺ ἀφορᾷ στὸ «ποῦ βρίσκεται ὁ Θεός;» Στὸ τελευταῖο ἐρώτημα, ἡ ἀπάντηση δόθηκε ὅτι ὁ Θεὸς βρίσκεται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὲ ὅλη του τὴν ὑλικὴ ὑπόσταση. Μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο, ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ εἶναι εἰκονικὰ ὄρατη σὲ κάποιο βαθμό. Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία ὑποστηρίζει ἀπλὰ ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν βρίσκεται στὶς ὄρατὲς θεσμικὲς δομές, ὅπως π.χ. στὶς συνόδους, τὴν κουρία ἢ τὸν Πάπα. Ἐὰν τὸ πρόβλημα ἀφορᾷ στὴ φράση «εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία», ἡ ὁποία ὁμολογουμένως εἶναι μία φράση ποὺ πρωτοδιατυπώθηκε στὴν ἐποχὴ μας, ἄς προσπαθήσουμε νὰ διατυπώσουμε τὸ θέμα ἀπὸ μία ἄλλη ὀπτικὴ γωνία: Ἐὰν ζητηθεῖ νὰ ἀπαντήσουμε «ποῦ βρίσκεται ὁ Θεός» θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπαντήσουμε ὅτι βρίσκεται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειὰ ἐὰν ζητηθεῖ νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα «ποῦ βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία», εἶναι δύσκολο νὰ σκεφτοῦμε πῶς ἀλλιῶς θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀπαντήσει ἂν ὄχι στὴν Εὐχαριστία.

Μία θεολογία τῶν Συνόδων καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ πρωτείου

Μέχρι στιγμῆς προσπάθησα νὰ ξεκαθαρίσω τὸ πεδίο, διατυπώνοντας τὴ θέση ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐντοπίζεται στὴν πληρότητά της στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη. Ὅπως σημειώνει μὲ εὐγλωττο καὶ περιεκτικὸ τρόπο ὁ Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Ware, ἂν καὶ ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία «ἔχει εὐρύτατα ἐπικριθεῖ... αὐτὸ ποὺ ἔχουν κάνει οἱ ἀντίπαλοί της εἶναι νὰ προτείνουν κάποιες τροποποιήσεις σὲ ὀρισμένα σημεία, καὶ ὄχι μία θεμελιωδῶς ἐναλλακτικὴ πρόταση»⁸. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ παραπάνω ἐπικριτὲς τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας δὲν ἀπαντοῦν στὸ ἐρώτημα «ποῦ βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία» καὶ μέχρις ὅτου

8. WARE KALLISTOS, «Sobornost and eucharistic ecclesiology: Aleksei Khomiakov and his successors», *International Journal for the Study of the Christian Church*, 11:203 (2011), σ. 231.

προσφέρουν μία περισσότερο πειστική απάντηση, πρέπει να συνεχίσουμε να δείχνουμε προς την Εύχαριστία, όταν τίθεται τὸ ἐρώτημα αὐτό. Εἶναι ἀκριβῶς στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ὅπου ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ὑποστηρίζει μία ἰδιαίτερη κατανόηση τῆς σχέσης μεταξύ τῶν συνόδων καὶ τοῦ πρωτείου. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ὑποστηρίζει ὅτι ἐὰν ἡ Ἐκκλησία στὴν πληρότητά της ἐντοπίζεται ὄντως στὴν εὐχαριστιακὴ λειτουργία, σὲ ἐκείνη τὴν περίπτωσι ὑπάρχει μία θεολογικὴ βάση γιὰ τὶς συνόδους καὶ τὸ πρωτεῖο, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ παγκόσμιου ἐπισκοπικοῦ πρωτείου.

Ἡ λογικὴ εἶναι πραγματικὰ πολὺ ἀπλὴ καὶ θεμελιώνεται τόσο στὴν ἀμοιβαία συστατικὴ σχέση μεταξύ τοῦ προεδρεύοντος καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ στὴν Εὐχαριστία, ὅσο καὶ στὸ γεγονός τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας, πού εἶναι ἡ Εὐχαριστία. Στὴν Εὐχαριστία, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐνὸς ὀρισμένου τόπου, ὅπως π.χ. ἐνὸς χωριοῦ, συνάζεται ἀπὸ κοινοῦ στὴν προσευχή, προκειμένου νὰ ἀναφέρει τὰ βασικὰ θεμελιώδη ὑλικά (ἄρτος καὶ οἶνος) γιὰ κοινωνία μὲ τὸν Θεό, ὡς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Στὴν ἀναφορὰ αὐτὴ ὑπάρχει κάποιος πού προΐσταται καὶ ἀναφέρει ἐκ μέρους ὄλου τοῦ συναγμένου λαοῦ τοῦ Θεοῦ στὸ πλαίσιο μίας ὀρισμένης τοπικῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας. Ὁ προϊστάμενος, ὡστόσο, στὸν ρόλο του ὡς προϊστάμενος συγκροτεῖται ὡς τέτοιος ἀπὸ τὸν συναγμένο λαὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀντίστροφα, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ὡς συναγμένος συγκροτεῖται ὡς λαὸς ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ προϊσταμένου. Ὑπάρχει μία ἀμοιβαία συστατικὴ σχέση μεταξύ τοῦ προϊσταμένου καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πού *συνιστᾷ* τὸ γεγονός τῆς Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ ἓνα γεγονός κοινωνίας. Μὲ τὴν ἐννοια αὐτή, ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία ἐπέδωκε καὶ συνεχίζει νὰ ἀποσκοπεῖ στὴν ἀπάντησι τοῦ ἐρωτήματος γιὰ τὴ φύσι καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ ἓνα τρόπο πού περιλαμβάνει τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀποκλείει κάθε ὑποταγὴ τους στὸν ἐπίσκοπο ἢ ἀκόμα καὶ στὴ σύνοδο τῶν ἐπισκόπων. Γιὰ τὸν Ἰω. Ζηζιούλα, κάθε χάρισμα ἔχει σχεσιακὸ χαρακτήρα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναφέρεται ὁ ἴδιος στοὺς λαϊκοὺς ὡς «χειροτονημένους» στὸ βάπτισμα, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουν ἓναν ἰδιαίτερα ἐνεργὸ ρόλο μέσα στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη⁹.

9. ZIZIOULAS JOHN, *Being as Communion* (St. Vladimir's Seminary Press, 1985), σ. 216. Ὁ Ἰω. Ζηζιούλας θὰ πρωτοδιατυπώσει τὴν ἀποψη αὐτὴ ἤδη τὸ 1972 στὸ ἄρθρο τοῦ «Ordination—A Sacrament? An Orthodox Reply», *Concilium* 4 (1972), σσ. 33-39. Σύμφωνα μὲ τὸν Ζηζιούλα ἡ χειροτονία εἶναι μία πράξι ἐγγενῶς σχεσιακὴ καὶ ἐνεργητικὴ καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα μέλος στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξι πού νὰ μὴν εἶναι χειροτονημένο. Στὴν πραγματικότητι ἡ χειροτονία εἶναι πράξι συστατικὴ τῆς ἴδιας τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης.

Ὁ ἐπίσκοπος, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰω. Ζηζιούλα, ἀποτελεῖ τὸ «ὄρατὸ κέντρο τῆς ἐνότητος» τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐπίσκοπος, οὔτε ἐνότης πού νὰ ἐκφράζεται ἢ νὰ συμβολίζεται στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου χωρὶς κάποιον συστατικὸ ρόλο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λαοῦ ἢ τῶν λαϊκῶν, οἱ ὁποῖοι χειροτονοῦνται διὰ τοῦ βαπτίσματος σὲ ιδιαίτερους ρόλους στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη¹⁰. Δὲν ὑπάρχει ἐπομένως κάτι σὰν τὴν ἰδιωτικὴ λειτουργία, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰω. Ζηζιούλα, στὸν βαθμὸ πού δὲν μπορεῖ νὰ υπάρξει ὁ «ἕνας» χωρὶς τοὺς πολλούς. Ἄν καὶ ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ἔχει κατηγορηθεῖ ὅτι προωθεῖ ἕναν ἐπισκοπο-κεντρισμὸ μὲ ὄχημα τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία¹¹, μίᾳ τέτοια κατηγορία συνιστᾷ μᾶλλον παρανόηση τοῦ Ζηζιούλα, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχει ἀνάγκη γιὰ κάποια διόρθωση στὴν προοπτικὴ τῆς «βαπτισματικῆς ἐκκλησιολογίας». Στὸ τέλος, ὁ ἐπίσκοπος ὡς εὐχαριστιακὸς λειτουργὸς λογοδοτεῖ στὴν κοινότητα τῶν πιστῶν. Ὁ ἐπίσκοπος ὡς εἰκόνα τῶν πολλῶν συγκροτεῖται ὡς ὁ «ἕνας» ἐν κοινωνίᾳ μὲ τοὺς πολλούς. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ὑπάρχει ἐπίσκοπος χωρὶς τοὺς πολλούς, δηλ. τοὺς πιστούς. Αὐτὸ πού πραγματώνει ἢ εὐχαριστία εἶναι ἡ ἀμοιβαία πραγμάτωση τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἰδιαιτερότητος, τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοινωνίας, πού δὲν ἐπιτρέπει κανενὸς εἴδους ἐπισκοποκεντρισμὸ ἀκόμη καὶ σὲ μίᾳ θεσμικῇ μορφῇ. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἰω. Ζηζιούλας «ἡ πολλαπλότητα δὲν πρέπει νὰ ὑπόκειται στὴν ἐνικότητα. Εἶναι συστατικὴ τῆς ἐνικότητος... Ἡ ἀρχὴ εἶναι ὅτι ὁ “ἕνας” –ὁ ἐπίσκοπος– δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει χωρὶς τοὺς “πολλούς” –τὴν κοινότητα– καὶ οἱ πολλοὶ δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν χωρὶς τὸν ἕνα»¹². Ὑπάρχουν ἀδυναμίες στὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία, κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐξέλιξής της, ἀλλὰ σίγουρα ὁ παθητικὸς ρόλος τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου δὲν συνιστᾷ μίᾳ ἀπὸ αὐτές.

10. ZIZIOULAS JOHN, *Being as Communion*, σ. 236. Ἡ ἰδιαίτερη κατανόηση τοῦ βαπτίσματος καταρρίπτει κάθε ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ Ἰω. Ζηζιούλας δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψη του τὸν ρόλο τοῦ βαπτίσματος στὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία.

11. Βλ. ERICKSON JOHN, «The Church in modern Orthodox thought».

12. ZIZIOULAS JOHN, *Being as Communion*, σσ. 136-37. Γιὰ τὴν ἀλληλεξάρτηση τῶν χαρακτηρισμάτων βλ. «The Ecclesiology of the Orthodox Tradition», *Search* 7 (1984), σσ. 42-53. Γιὰ τὴν σχεσιακὴ κατανόηση τῆς ἀθθεντίας βλ. «The Nature of the Unity We Seek—The Response of the Orthodox Observer», *One in Christ* 24 (1988), σσ. 342-48. Γιὰ τὴν περιχωρητικὴ φύση τῶν χαρακτηρισμάτων καὶ τὴν ἀπόρριψη τῆς ἰδέας ὅτι τὸ χάρισμα τοῦ ἐπισκόπου «στέκεται ὑπεράνω τῆς κοινότητος ὡς μίᾳ ἀθθεντία καθαυτῇ» βλ. «The Church as Communion», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 38 (1994), σσ. 7-19. Γιὰ μίᾳ συνοπτικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση τῆς ἀμοιβαίας συστατικῆς σχέσης μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν βλ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ ΙΩΑΝΝΗ, «Κοινωνία καὶ Ἐτερότητα», μτφρ. Δ. Γουῆτος - Θ. Ν. Παπαθανασίου, *Σύναξη* 76 (2000), σσ. 5-15.

Σύμφωνα με την κατανόηση της εύχαριστιακής αυτής λογικής εκ μέρους του Ἰω. Ζηζιούλα, ἡ ἐνότητα τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς τοπικῆς κοινότητας ἐκφράζεται σὲ σχέση με ἄλλους ἐπισκόπους διὰ μέσου τῶν συνόδων, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτὴ ἡ εύχαριστιακὴ λογικὴ ἐκφράζεται θεσμικὰ σὲ μία σύνοδο, ὁ ρόλος τῶν λαϊκῶν θεωρεῖται ὅτι ἐκφράζεται διὰ τῆς ἐνότητάς τους σπὸν ἐπίσκοπο¹³. Ἐὰν συνεχίσουμε με τὸ παράδειγμά μας γιὰ τὴν ἐνορία, θὰ ὑπῆρχε ἀνάγκη γιὰ ἐκείνη τὴ συγκεκριμένη εύχαριστιακὴ κοινότητα νὰ ἐκφράζει τὴ σχέση της καὶ τὴν κοινωνία της με ἄλλες εύχαριστιακὲς κοινότητες. *Ἡ δομὴ τῆς συνόδου ἀναδύεται ὡς ἓνας τρόπος γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ αὐτὴ ἡ κοινωνία, καθὼς πρόκειται γιὰ μία δομὴ, ἡ ὁποία εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντανανκλᾷ με εἰκονικὸ τρόπο τὴν ἐνότητα ποὺ πραγματώνεται στὴν εύχαριστιακὴ λειτουργία, ἔστω καὶ ἂν δὲν συνιστᾷ ἓνα γεγονός λατρείας.*

Ὅταν πολλοὶ προϊστάμενοι συναντιοῦνται στὴ σύνοδο, θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀντιληφθοῦμε με ποιοὺ τρόπο ἡ σύνοδος αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσει χωρὶς τὴν ἐκλογή ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ποὺ θὰ ἀνελάμβανε ἓνα πρωτεῖο στὴν ἴδια τὴ σύνοδο. Κατὰ τὴν ἐκλογή τοῦ πρώτου τῆς συνόδου, ἡ ἀμοιβαία συστατικὴ σχέση μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν πραγματώνεται μέσα στοὺ πλαίσιο τῆς συνόδου, συνιστώντας ἔτσι μία δομὴ κοινωνίας, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀποτελεῖ γεγονός λατρείας. Τὰ γεωγραφικὰ ὅρια μίας συγκεκριμένης συνόδου, ὡστόσο, δὲν εἶναι θεολογικὰ προσδιορισμένα, παρὰ μόνο ὅτι ἡ σύνοδος εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφράσει δομικὰ τὴν κοινωνία ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν τοπικῶν εύχαριστιακῶν κοινοτήτων. Συνεχίζοντας με τὸ παράδειγμά μας γιὰ τὴν εύχαριστιακὴ λειτουργία στὴν ἐνορία, εἶναι κατανοητὸ ὅτι οἱ προϊστάμενοι τῆς εύχαριστιακῆς λειτουργίας τῶν ἐνοριῶν μέσα σὲ μία ὀρισμένη γεωγραφικὴ ἀπόσταση ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, θὰ πρέπει νὰ συγκροτοῦν μία σύνοδο, προκειμένου νὰ ἐκφράσουν τὴν κοινωνία τῶν τοπικῶν αὐτῶν εύχαριστιακῶν συνάξεων. Ὅσο δὲν ὑπάρχει θεολογικὸς λόγος γιὰ τὴν καθίδρυση αὐτῶν τῶν ιδιαίτερων γεωγραφικῶν ὀρίων. Ἡ θεολογία δείχνει τὶς δομὲς καὶ ὄχι τὰ γεωγραφικὰ ὅρια.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι κάνω μία ὑπόθεση, ἡ ὁποία δὲν ἀντικατοπτρίζει τὴν πραγματικὴ κατάσταση ποὺ ἰσχύει στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Στὸ πλαίσιο αὐτό, οἱ προϊστάμενοι τῶν εύχαριστιακῶν συνάξεων συνέχονται σὲ σύνοδο σὲ μία αὐθαίρετη γεωγραφικὰ προσδιορισμένη περιο-

13. ZIZIOULAS JOHN, *Being as Communion*, σσ. 133-36. Πρβλ. ἐπίσης, «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», στὸ *Councils and the Ecumenical Movement*, (World Council of Churches, 1968), σσ. 34-41.

χή, όταν στην πραγματικότητα, μέσα σὲ μία γεωγραφικά προσδιορισμένη περιοχή, ἕνας ἐπίσκοπος ἐκπροσωπεῖ τὶς διάφορες ἐνορίες καὶ ἔτσι τοὺς προϋσταμένους τῶν εὐχαριστιακῶν συνάξεων, οἱ ὁποῖοι εἶναι πρεσβύτεροι-ἱερεῖς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι πού ἐντοπίζεται μία ἀσυνέπεια στὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία τοῦ Ἰω. Ζηζιούλα. Σύμφωνα μὲ τὸν Ζηζιούλα, ἐὰν ἡ Εὐχαριστία συνιστᾷ τὴν παρουσία τοῦ ἐσχατολογικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τότε κάθε εὐχαριστιακὴ σύναξη εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ πληρότητα τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ καθολικότητα σύμφωνα μὲ τὴ σχεσιακὴ ὄντολογία δὲν σημαίνει τὴν παγκόσμια Ἐκκλησία, ὅταν αὐτὴ κατανοηθεῖ ὡς τὸ ἄθροισμα τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐὰν κάθε τοπικὴ εὐχαριστιακὴ σύναξη φανερώνει μὲ τρόπο εἰκονικὸ τὴν πληρότητα τῆς καθολικότητας, τότε θὰ μπορούσε κάποιος νὰ περιμένει ὅτι κάθε εὐχαριστιακὴ σύναξη μπορεῖ νὰ εἶναι τοπικὴ Ἐκκλησία. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν π. Nicholas Afanasiev, κάτι πού ὡστόσο ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸν Ζηζιούλα¹⁴. Σύμφωνα μὲ τὸν τελευταῖο, ἡ ἔννοια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν ἐπίσκοπο. Ἐὰν σύμφωνα μὲ τὴν σημερινὴ κατάσταση ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ μία ἐπισκοπὴ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὲς εὐχαριστιακὲς συνάξεις, δηλ. ἐνορίες, τότε ἡ ἐπισκοπὴ αὐτὴ εἶναι, ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ ὄχι ἡ ἐνορία. Ὑπάρχει ἐδῶ μία ἔνταση στὴ σκέψη τοῦ Ζηζιούλα, στὸν βαθμὸ πού ἡ εὐχαριστιακὴ σύναξη συνιστᾷ τὴν πληρότητα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὄχι καὶ μία «τοπικὴ» Ἐκκλησία, στὸν βαθμὸ πού ἡ τελευταία συνδέεται στενὰ μὲ τὸν ἐπίσκοπο. Εἶναι προφανές, ἐπομένως, ὅτι οἱ συνοδικὲς δομὲς προσδιορίζονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν «τοπικῶν ἐκκλησιῶν».

Δὲν εἶναι ξεκάθαρο στὸ σημεῖο αὐτό, γιατί ὁ Ἰω. Ζηζιούλας δὲν μπορεῖ ἀπλὰ νὰ ταυτίσει τὴν ἐνορία μὲ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ τὴν ἐπισκοπὴ ὡς ἐκείνη ἡ ὁποία συγκροτεῖται ἀπὸ πολλὲς τοπικὲς ἐκκλησίες. Ὁ ἐπίσκοπος θὰ ἐξακολουθοῦσε καὶ στὴν περίπτωσή αὐτὴ νὰ εἶναι ὁ ἕνας στὸν ὁποῖο ἐκπροσωπεῖται ἡ ἐνότητα τῶν πολλῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν πού συγκροτοῦν μία συγκεκριμένη ἐπισκοπὴ. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ δὲν θὰ προκαλοῦσε ἔκπληξη ὅτι μία τέτοια κίνηση θὰ καθιστοῦσε τὴ διάκριση μεταξὺ τοῦ ἱερέα καὶ τοῦ ἐπισκόπου κάπως ἀσαφῆ, μία κατηγορία τὴν ὁποία ἀπευθύνει ἐναντία στὸν Afanasiev. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη, τότε γιὰ ποῖο λόγο δὲν εἶναι ὅλοι οἱ προϊστάμενοι τῶν τοπικῶν συνάξεων ἐπίσκοποι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ σειρά τους, θὰ ἐκλέξουν ἕνα μέλος τους μὲ σκοπὸ νὰ συμβολίζει

14. ZIZIOULAS JOHN, *Being as Communion*, σσ. 132-38.

τήν ενότητα τῶν τοπικῶν εὐχαριστιακῶν συνάξεων σέ κάθε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, π.χ. ἕναν Μητροπολίτη, δηλ. τὸν ἐπίσκοπο στὸν ὁποῖο οἱ πολλοὶ θὰ ἐκπροσωποῦνται ὡς ἕνας; Αὐτὸ πού θεωρῶ ἀκόμη πιὸ σημαντικό, εἶναι ὅτι ἡ παρούσα δομὴ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ ταιριάζει τόσο εὐκόλα στὴ λογικὴ τῆς σχεσιακῆς ὄντολογίας πού προωθεῖται ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία τοῦ Ἰω. Ζηζιούλα. Αὐτὴ ἡ δυσκολία μπορεῖ ἴσως νὰ ὑποδηλώνει ἕνα ὄριο τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας ἢ τὴν παρουσία δύο δύσκολα συμβατῶν μεταξύ τους ἐκκλησιολογικῶν κατευθύνσεων μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης.

Ἡ ἔνταση αὐτὴ, μεταξύ τῆς τρέχουσας πραγματικότητας στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ἐκείνης πού ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας, δὲν ἀρνεῖται οὔτε τὴ δυναμικὴ τοῦ θεολογικοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι ἡ πληρότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐντοπίζεται στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη, ἀλλὰ οὔτε ὅτι ἡ δομὴ τῆς κοινωνίας ἐντὸς τῆς Εὐχαριστίας λειτουργεῖ ὡς μία βάση γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς κοινωνίας μεταξύ τῶν εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων. Ἡ δομὴ τῆς συνόδου ἀποτελεῖ στὴν περίπτωση ἐκείνη μία λογικὴ προέκταση τῆς δομῆς τῆς κοινωνίας στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη, ἔστω καὶ ἂν τὰ γεωγραφικὰ ὅρια ἐκείνων τῶν κοινοτήτων (ἐπίσκοπῶν) πού συμμετέχουν στὴ σύνοδο εἶναι αὐθαίρετα καὶ δὲν μποροῦν νὰ προσδιοριστοῦν θεολογικά. Ἐάν, ὡστόσο, μία σύνοδος φανερώνει τὴν κοινωνία πού ὑπάρχει μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν σὲ μία συγκεκριμένη γεωγραφικὴ περιοχή, τότε κατ' ἐπέκταση οἱ πρῶτοι ἐκείνων τῶν συνόδων θὰ συναντιόντουσαν μὲ τοὺς πρῶτους ἄλλων συνόδων καὶ πάλι σὲ μία σύνοδο, προκειμένου νὰ ἀπεικονίσουν τὴν κοινωνία πού ὑπάρχει μεταξύ ἐκείνων τῶν Ἐκκλησιῶν πού ἐκπροσωποῦνται. Ἀλλὰ καὶ πάλι, ἡ σύνοδος πού τώρα ἐκπροσωπεῖ ἕναν εὐρύτερο γεωγραφικὸ χῶρο θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐκλέξει κάποιον, ὁ ὁποῖος θὰ προεδρεύει, θὰ ἔχει δηλαδή κάποιον εἶδος πρωτείου. Βρισκόμαστε ἐπομένως μπροστὰ σὲ ἕνα λεπτὸ σημεῖο, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχει μία σύνοδος πού νὰ ἐκπροσωπεῖ καὶ νὰ φανερώνει τὴν κοινωνία πού ὑπάρχει μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν σὲ ὅλο τὸν κόσμον. Ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος ὁ Ἰω. Ζηζιούλας «διὰ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος δὲν ὀδηγοῦμαστε σὲ μία παγκόσμια Ἐκκλησία. Ἀντίθετα ὀδηγοῦμαστε σὲ μία κοινωνία Ἐκκλησιῶν. Ἡ παγκοσμιότητα μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ταυτίζεται μὲ τὴν κοινωνία»¹⁵. Εἶναι λοιπόν, ἀδιανόητο, ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει μία τέτοια σύνοδος χωρὶς νὰ ὑφίσταται με-

15. ZIZIULAS JOHN, «Primacy in the Church», σ. 268.

ταξὺ τῶν παρόντων ἐπισκόπων, κάποιος πού θὰ ἐκλεγεί πρόεδρος, ἢ πού θὰ τοῦ ἀνατεθεῖ κάποιο πρωτεῖο. Ὁ Ἰω. Ζηζιούλας ἔχει δίκιο ὅταν λέει ὅτι ἡ «*συνοδικότητα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς τὸ πρωτεῖο. Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ καὶ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μία σύνοδος χωρὶς ἓναν πρῶτο*»¹⁶. Ποιὸς εἶναι τώρα αὐτὸς ὁ πρῶτος στὸ παγκόσμιο ἐπίπεδο, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιοριστεῖ θεολογικά. Ἀλλὰ ἡ θεολογικὴ ἀπαιτήση ὅτι ὀφείλει νὰ ὑπάρχει ἓνας πρῶτος σὲ μία τέτοια παγκόσμια σύνοδο, ὁ ὁποῖος θὰ φανερώνει τὴν παγκόσμια κοινωνία μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ὑποστηρίζεται ἐπαρκῶς ἀπὸ τὶς παραμέτρους τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας.

Μὲ δεδομένη τὴν εὐχαριστιακὴ αὐτὴ θεμελίωση τῆς ἔννοιας τοῦ ἐπισκοπικοῦ πρωτείου, ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ λειτουργία, διὰ τῶν ποικίλων γεωγραφικῶν συνόδων, στὴν παγκόσμια Ἐκκλησία, δὲν εἶναι πολὺ ἀκριβὲς θεολογικά τὸ νὰ ἰσχυρίζεται κάποιος, ὅπως π.χ. κάνει ἡ Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅτι «*διάφορα ἐπίπεδα τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἱστορικῶς διαμορφωθὲν πρωτεῖο ἔχει διαφορετικὴ φύση καὶ διαφορετικὲς πηγές. Αὐτὰ τὰ ἐπίπεδα εἶναι: (1) ἡ ἐπισκοπὴ, (2) ἡ Αὐτοκέφαλος Τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ (3) ἡ ἀνὰ τὴν Οἰκουμένη Ἐκκλησία*»¹⁷. Κατὰ πρῶτον ἡ πηγὴ τοῦ πρωτείου δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὶς ποικίλες γεωγραφικὲς τοποθεσίες καθὼς ἡ ἴδια ἡ οἰκοδόμησις τέτοιων ἀρχῶν ὀργάνωσης ὅπως ἡ ἐπισκοπὴ καὶ οἱ αὐτοκέφαλες ἐκκλησίες σὲ καμιά περίπτωση δὲν ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴ θεολογία. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπολύτως θεολογικὸς λόγος πού θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγήσει γιατί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ μία αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια καθορίζονται ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας. Εἶναι ἀπολύτως ἀναντίρροτο ὅτι ἡ τρέχουσα διαμόρφωση τῶν λεγόμενων αὐτοκέφαλων

16. ZIZIOULAS JOHN, «Recent Discussion on Primacy», σ. 279.

17. «Ἡ θέση τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας περὶ πρωτείου σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας» <https://mospat.ru/gr/2013/12/26/news96344/> (Φεβρουάριος, 2016). Εἶναι κάπως παράδοξο ὅτι ἡ Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπορρίπτει τὴν ἔννοια τοῦ παγκόσμιου πρωτείου ὅπως συμφωνήθηκε ἀπὸ τὶς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες στὶς 27 Μαρτίου 2007 στὴν συνάντησι τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Διαλόγου μεταξὺ Ὁρθόδοξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν, εἰδικὰ μάλιστα στὸν βαθμὸ πού τὰ διάφορα κείμενα πού ἔχουν ἐκδοθεῖ κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν τελευταίων 15 ἐτῶν, καὶ περιλαμβάνουν διακηρύξεις πού ἀρνοῦνται π.χ. τὸ βάπτισμα παιδιῶν πού ἔχουν γεννηθεῖ ἀπὸ παρэнθετες μητέρες καὶ τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς δὲν ἔχουν μετανοήσει, εἶναι τόσο προβληματικὲς θεολογικά, γεγονὸς πού ἀναδεικνύει τὴν ἀδήριτη ἀνάγκη γιὰ παγκόσμιο πρωτεῖο. Προβλ. «On the Baptism of Children Born to “Surrogate Mothers”» <http://www.pravmir.com/on-the-baptism-of-children-born-to-surrogate-mothers/> (Δεκέμβριος, 2016).

ἐκκλησιῶν δὲν ἔχει καμιά σχέση με τὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ ὀφείλεται σὲ ἱστορικὲς συγκυρίες, ἰδιαίτερα μάλιστα στὸν σύγχρονο δυτικὸ ἔθνικισμὸ. Ἡ πηγὴ τοῦ πρωτείου εἶναι ἡ εὐχαριστιακὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προϋποθέτει τότε δομὲς κοινωνίας πού ἀνταναντακλοῦν τὴν κοινωνία πού ὑπάρχει μεταξὺ τῶν διαφορετικῶν εὐχαριστιακῶν συνάξεων. Ὅτι πράγματι ὑπάρχει πρωτεῖο στὸ πλαίσιο τῆς σημερινῆς ἐπισκοπικῆς καὶ τῶν ἀυτοκέφαλων Ἐκκλησιῶν δὲν ἔχει καμιά σχέση με ἐκεῖνες τὶς ἰδιαίτερες δομὲς. Οἱ δομὲς ἐκεῖνες λαμβάνουν τὴ νομιμοποίησή τους στὸν βαθμὸ πού ἀπεικονίζουν, ἔστω καὶ ἀυθαίρετα σὲ σχέση με τὰ γεωγραφικὰ ὅρια, τὴ δυναμικὴ τῆς κοινωνίας πού ὑπάρχει στὸ πλαίσιο τῆς Εὐχαριστίας. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ὑπάρχει τίποτε στὴν ὀρθόδοξη θεολογία πού νὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὶς λεγόμενες ἀυτοκέφαλες Ἐκκλησίες νὰ ὑπάρχουν ὅπως εἶναι σήμερα, παρὰ μόνο τὸ ὅτι ὑπάρχουν δομὲς κοινωνίας μεταξὺ ἱστορικὰ καθορισμένων καὶ διεκδικούμενων γεωγραφικῶν ὁρίων τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐὰν ἰσχύει κάτι τέτοιο, τότε ἡ πηγὴ καὶ ἡ φύση τοῦ πρωτείου δὲν μπορεῖ νὰ ποικίλει ἀνάλογα με τὰ ποικίλα γεωγραφικὰ δομημένα ὅρια κοινωνίας.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ χώρου, ὅταν μιλάμε γιὰ τὸ πρωτεῖο, κάποιος ὀφείλει νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὸ πλέον βασικὸ ἐπίπεδο καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ εὐχαριστιακὴ σύναξη, ἡ ὁποία ἂν καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ χωρικὰ ὅρια, ταυτόχρονα ὑπερβαίνει τὸν χωρὸ καὶ τὸν χρόνον, στὸν βαθμὸ πού εἰκονίζει τὸ ἔσχατο. Ἡ μία εὐχαριστιακὴ σύναξη, ὡστόσο, φέρνει στὸν νοῦ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλες εὐχαριστιακὲς συνάξεις, γεγονὸς πού φέρνει στὸν νοῦ ὅτι ὑπάρχει παγκόσμια ἐνότητα. Μὲ ἄλλα λόγια, «ἡ φύση τῆς Εὐχαριστίας δείχνει τὸν ταυτόχρονον χαρακτηῖρα τῆς τοπικότητος καὶ τῆς παγκοσμιοτήτος στὴν ἐκκλησιολογία»¹⁸. Πρέπει νὰ ὑπάρχει μία μὴ λειτουργικὴ δομὴ πού νὰ ἀπεικονίζει ἐκεῖνη τὴν παγκόσμια ἐνότητα, καὶ τῆς ὁποίας ἡ δομὴ διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι εὐχαριστιακὴ. Μεταξὺ τῆς μίας εὐχαριστιακῆς σύναξης καὶ τῆς παγκόσμιας ἐνότητας ὄλων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, γιὰ λόγους καθαρὰ πρακτικῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν δομὲς κοινωνίας μεταξὺ τῶν ἐπιμέρους εὐχαριστιακῶν συνάξεων καὶ τῆς παγκόσμιας ἐνότητας. Μὲ ποῖο τρόπο αὐτὲς ὀριοθετοῦνται γεωγραφικὰ – εἴτε μέσω ἀυτοκρατορικῶν δομῶν ὅπως ἡ χριστιανικὴ ρωμαϊκὴ ἀυτοκρατορία, εἴτε ἔθνικα εἴτε μέσω τῆς ἰδέας τοῦ λεγόμενου «Ρωσικοῦ κόσμου» – τὰ πάντα εἶναι ζήτημα ἱστορικῆς συγκυρίας καὶ ἔτσι, ὑπόκεινται σὲ

18. ZIZIOULAS JOHN, «Primacy in the Church», σ. 266.

ἀμφισβήτηση και ἀναθεώρηση. Ἀλλά, ὥστόσο, αὐτὲς οἱ ἐνδιάμεσες δομές κοινωνίας καλοῦνται τότε νὰ ὀδηγοῦν σὲ μία δομὴ κοινωνίας ποὺ ἀπεικονίζει τὴν παγκόσμια ἐνότητα ὅλων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, δὲν εἶναι πολὺ ἀκριβὲς νὰ ὑποστηρίξει κάποιος, ὅτι σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ τοῦ Ζηζιούλα, προκειμένου «νὰ ὑπάρχει τὸ πρωτεῖο, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὑπάρχει ἓνας μόνιμος συνοδικὸς θεσμὸς ποὺ θὰ ἐνώνει ὅλους τοὺς ἐπισκόπους (ὀλόκληρης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν περίπτωσή μας). Ὡστόσο, δὲν ὑπῆρξαν τέτοιου εἴδους σύνοδοι κατὰ τὸ παρελθόν (οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι δὲν ἀποτελοῦσαν μόνιμους θεσμούς), ἐνῶ ἡ πιθανότητα νὰ ὑπάρξουν παραμένει ζητούμενο τοῦ μέλλοντος»¹⁹. Σύμφωνα μὲ τὸ ἐπιχείρημα αὐτό, ἐξαιτίας τῆς ἀπουσίας κάποιου μόνιμου συνοδικοῦ θεσμοῦ σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο στὴν ἱστορία, μὲ τὴν ἴδια λογικὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει καὶ παγκόσμιο πρωτεῖο. Ἡ ἀποψη αὐτὴ λησμονεῖ, ὥστόσο, ὅτι οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι ὑπῆρξαν αὐτοκρατορικὲς σύνοδοι ποὺ συγκαλοῦνταν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ ἴδιες οἱ αὐτοκρατορικὲς δομὲς ἐπηρέαζαν μὲ ποιὸ τρόπο θὰ ἐκφραζόταν ἡ κοινωνία σὲ ἐπίπεδο παγκόσμιο. Αὐτό, ὥστόσο δὲν σημαίνει ὅτι μὲ τὴν πώση τῆς αὐτοκρατορίας οἱ ἐκκλησιαστικὲς δομὲς ποὺ ἐξέφραζαν τὴν παγκόσμια κοινωνία δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ὡς μόνιμος θεσμὸς. Ἐπίσης δὲν συνεπάγεται ὅτι ἡ ἀναγκαιότητα ἐνὸς παγκόσμιου πρωτείου βασιζέται σὲ ἱστορικὲς συγκυρίες, καθὼς ἡ ἴδια ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ διορθώνεται, ὅταν αὐτὸ κρίνεται θεολογικὰ ἀναγκαῖο. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἰω. Ζηζιούλας, «ἡ Ἐκκλησία δὲν σταματᾷ νὰ εἶναι ἓνα γεγονός κοινωνίας στοῦ παγκόσμιου ἐπίπεδο. Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία τοπικῶν Ἐκκλησιῶν χρειάζεται τὴ συνοδικότητα ἐξίσου καὶ στοῦ παγκόσμιου ἐπίπεδο, καί, ἐπομένως, ἐὰν χρειάζεται τὴ συνοδικότητα, ἔχει ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τὸ πρωτεῖο, καθὼς δὲν ὑπάρχει συνοδικότητα χωρὶς πρωτεῖο»²⁰.

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν τοπικὴ εὐχαριστιακὴ σύναξη στὶς δομὲς ποὺ ἐκφράζουν τὴν παγκόσμια κοινωνία τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν εἶναι καθαρὸ καὶ προϋποθέτει ὀρισμένη ἔννοια ἐπισκοπικοῦ πρωτείου, ἀκόμη καὶ στοῦ παγκόσμιου ἐπίπεδο. Εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει κάποιος πῶς θὰ μπορούσαν ὀρισμένοι ὀρθόδοξοι νὰ ἀπορρίψουν τὸν ἰσχυρισμὸ αὐτό, εἰδικὰ μάλιστα μὲ δεδομένη τὴν ὑπαρξὴ ὀρισμένου πρωτείου στοῦ τοπικὸ καὶ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο. Ὁ

19. SHISHKOV ANDREY, «Metropolitan John Zizioulas on Primacy in the Church», *Internationale Kirchliche Zeitschrift* 104 (2014), σ. 212.

20. ZIZIOULAS JOHN, «Conciliarity and Primacy», σ. 31.

Ἰω. Ζηζιούλας ἔχει δίκιο ὅταν σημειώνει ὅτι «οἱ ὀρθόδοξοι ἔχουν τὴν τάση νὰ παραβλέπουν ὀρισμένα γεγονότα καὶ ιδέες πὸν ὑπάρχουν στὴν παράδοση καὶ τὴν πίστη, ὅπως ἡ παρουσία καὶ ἡ λειτουργία τοῦ πρώτου σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ στὴ συνοδική της ζωή»²¹. Δὲν εἶναι ἀκριβὲς νὰ ἰσχυρίζεται κάποιος ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ πρωτείου στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐνορίας καὶ τῆς ἐπαρχίας ἀφορᾶ σὲ διαφορετικὰ γεωγραφικὰ ὄρια ἢ ἀκόμη καὶ ἱστορικὲς πηγές, γεγονὸς πὸν δικαιολογεῖ τὴν ἀπόρριψή του στὸ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Οἱ ὀρθόδοξοι θὰ πρέπει πραγματικὰ νὰ σταματήσουν νὰ μιλοῦν γιὰ τὸ «ἐάν» θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει παγκόσμιο ἐπισκοπικὸ πρωτεῖο, καὶ νὰ ἀρχίσουν τὶς δημιουργικὲς συζητήσεις ἀναφορικὰ μὲ τὸ «ἐάν» καὶ τὸ «γιατί» χρειάζεται τὸ παγκόσμιο ἐπισκοπικὸ πρωτεῖο. Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ βρίσκονται στὸν πυρῆνα τοῦ ὄλου ζητήματος.

Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ «γιατί» τοῦ παγκόσμιου ἐπισκοπικοῦ πρωτείου ἔχει ἡδη σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπαντηθεῖ - ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν πραγμάτωση τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Ἡ ἀνάγκη ἑνὸς πρωτείου πὸν καθιστᾷ δυνατὴ τὴν κοινωνία εἶναι προφανὴς ὄχι ἀπλᾶ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς θεολογικῆς λογικῆς, ἀλλὰ καὶ στὴν κατάσταση τῆς ἔλλειψης κοινωνίας πὸν ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὸ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Πρῶτον, μίᾳ ἀπὸ τὶς πλέον σημαντικὲς προκλήσεις γιὰ τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες εἶναι ὁ ἐθνικισμὸς, καθὼς φαίνεται ὅτι στὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἡ ἐθνικὴ ταυτότητα πάντοτε ἐγκλωβίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ταυτότητα. Οἱ ὀρθόδοξοι συχνὰ μιλοῦν γιὰ τὴν ἀνάγκη ἢ πίστη νὰ ἐμπολιτιστεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι μίᾳ συγκεκριμένη ἐθνικὴ ταυτότητα πὸν ἐπίσης σημαδεύεται ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη ταυτότητα, ἀποτελεῖ ἕνα παράδειγμα ἐνσάρκωσης τῆς πίστεως ὄχι ἀπλᾶ στὸν μεμονωμένον πιστό, ἀλλὰ ἐπίσης σὲ ἕνα ἰδιαίτερο πολιτιστικὸ πλαίσιο. Χωρὶς νὰ ἀμφισβητεῖται ἀπαραίτητα ὅτι ἡ ἐνσάρκωση θὰ πρέπει νὰ ἐκτείνεται σὲ ὑλικὲς πραγματικότητες πέραν τοῦ μεμονωμένου χριστιανοῦ, στὸν σημερινὸ τρόπο διαμόρφωσης τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καὶ ταυτοτήτων οἱ γραμμὲς μεταξὺ τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς ὀρθόδοξης ταυτότητας συχνὰ συγχέονται σὲ βαθμὸ πὸν ἡ κοινωνία μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ τίθεται σὲ κίνδυνο. Αὐτὸ δὲν συνέβη π.χ. στὴν περίπτωση τοῦ πολέμου στὰ Βαλκάνια, ὅπου ἐκεῖνοι πὸν πολεμοῦσαν πίστευαν ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία πρέπει νὰ τοὺς ὀδηγεῖ σὲ μίᾳ ἐναλλακτικῆς λύσης; Ἡ στὴν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων, πού, ἔστω καὶ ἂν ἦταν δικαιολογημένοι ὅτι σὲ ἐπίπεδο ἱστορικὸ τὸ ὄνομα «Μακεδονία» γίνεται ἀντικείμενο σφετερισμοῦ γεγονὸς

21. ZIZIULAS JOHN, «Recent Discussions on Primacy», σ. 284.

πού δημιουργεί ιστορικές παρανοήσεις, ξεχνούν έντελώς ότι εκείνους που χαρακτηρίζουν ως μη Έλληνες-Μακεδόνες είναι και εκείνοι Όρθόδοξοι; Πώς φτάσαμε άραγε, στη σημερινή Ρωσο-ουκρανική κρίση;

Η σύγχυση μεταξύ της έθνικης και όρθόδοξης ταυτότητας βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη στο περίφημο όσο και δυσεπίλυτο ζήτημα της σχέσης μεταξύ των λεγομένων μητέρων Έκκλησιών και των όρθόδοξων χριστιανών που βρίσκονται έξω από τα όρια των μητέρων Έκκλησιών. Στις μέρες μας, οι δικαιοδοσίες έχουν όριστεί με έναν τρόπο, έτσι ώστε να υπόκεινται στις μητέρες Έκκλησίες. Η άρχη που ρυθμίζει τέτοιου είδους σχέσεις είναι έπομένως η έθνικη ταυτότητα, που σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί θεολογικά. Δεν υπάρχει έκκλησιολογική δικαιολογία για τον ισχυρισμό του Andrey Shishkov ότι «ή σύγχρονη όρθόδοξη αυτόκέφαλη Έκκλησία συγκροτείται κατά κανόνα από δύο στοιχεία: τo κανονικό έδαφος και τη διασπορά. Οι έπίσκοποι της διασποράς υπόκεινται δικαιοδοτικά στη σύνοδο της αυτόκέφαλης Έκκλησίας, και όχι στην σύναξη των έπισκόπων μίας όρισμένης περιοχής στο πλαίσιο της διασποράς. Έπομένως στην όρθόδοξη έκκλησιολογία, ή παραπάνω άρχη θα πρέπει να σχετιστεί με τo επίπεδο της αυτόκέφαλης Έκκλησίας και όχι με εκείνο της έπισκοπής»²². Η Ρωσική Όρθόδοξη Έκκλησία φαίνεται επίσης να δικαιολογεί αυτό τo *status quo* μέσω σχετικών πρόσφατων διακηρύξεων αναφορικά με τόν λεγόμενο «Ρωσικό κόσμο» και όταν ισχυρίζεται ότι «στην Όρθόδοξη παράδοση κανονική θεωρείται εκείνη ή κοινότητα, ή όποια άποτελεί μέρος μίας τοπικής Αυτόκεφάλου Έκκλησίας και δι' αυτού εύρίσκεται έν εύχαριστιακή ένότητι προς τις λοιπές κανονικές κατά τόπους Έκκλησίες»²³. Δεν υπάρχει καμιά θεολογική βάση για τo καθεστώς αυτό, ούτε κάποια θεολογική βάση για τη λεγόμενη «αυτόκέφαλη Έκκλησία», όπως οργανώνονται σήμερα γύρω από την έθνικη ταυτότητα, ή για μη θεολογικές έννοιες όπως αυτή του «Ρωσικού κόσμου», όπως φαίνεται να κυριαρχούν στη συλλογική φαντασία των Όρθοδόξων. Υπάρχει αντίθετα θεολογική βάση για τις δομές κοινωνίας σε όρισμένο χώρο, από την ιδιαίτερη εύχαριστιακή σύναξη, μέσω των τοπικών δομών, στην τοπική Έκκλησία. Όστόσο την ίδια στιγμή είναι σαφές ότι ό τρόπος που κατανοείται στις μέρες μας ή αυτόκέφαλη Έκκλησία άπλως παρεμποδίζει την κοινωνία.

22. Όπ.π., 212.

23. «Η θέση του Πατριαρχείου Μόσχας περι πρωτείου σε παγκόσμιο επίπεδο έντός της Έκκλησίας», <https://mospat.ru/gr/2013/12/26/news96344/>

Τὸ τρέχον *status quo*, ἐπομένως, χρήζει θεολογικῆς διόρθωσης μὲ τὴ μορφὴ ἑνὸς παγκόσμιου ἐπισκοπικοῦ πρωτείου, τὸ ὁποῖο θὰ μπορεῖ νὰ συμβολίζει τὴν ὑπερεθνικὴ ἐνότητα τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐνας παγκόσμιος πρῶτος μπορεῖ νὰ καλεῖ ὅλους τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς σὲ μία ὑπερεθνικὴ ταυτότητα, ἢ ὁποία δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ τὴν ἄρνηση κάποιας ἰδιαίτερης πολιτιστικῆς ἢ ἐθνικῆς ταυτότητας. Προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἕναν τέτοιο σκοπό, ἕνας τέτοιος πρῶτος θὰ πρέπει νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ συμβολίζει μία τέτοια ἐνότητα. Τὸ ποιὸς θὰ εἶναι ἕνας τέτοιος πρῶτος δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίζεται μὲ θεολογικὰ κριτήρια παρὰ μόνο ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἱστορικῆς παράδοσης. Ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ἀπολάμβανε πρωτεῖο ὄχι γιὰ θεολογικούς λόγους, ἀλλὰ λόγῳ τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων πού εἶχαν νὰ κάνουν μὲ τὸ θρόνο τοῦ Πέτρου καὶ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ παρὸν καθεστῶς θὰ ἔθετε ἀμέσως ἐκποδῶν τοὺς Πατριάρχες καὶ τοὺς Ἀρχιεπισκόπους τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, καθὼς ὅταν κάποιος βλέπει ἕναν τέτοιο ἐπίσκοπο, κάποιος δὲν βλέπει τὴν παγκόσμια Ὁρθοδοξία ἀλλὰ μονάχα τὴν Ὁρθοδοξία στὴν Ἑλλάδα ἢ τὴ Ρωσία. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Πατριάρχης Μόσχας δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ λειτουργήσει ὡς παγκόσμιος πρῶτος ἐπίσκοπος, καθὼς ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅταν κάποιος βλέπει τὸν Πατριάρχη τῆς Μόσχας αὐτὸ πού βλέπει κάποιος εἶναι ἢ Ὁρθοδοξία στὴν Ρωσία.

Προκειμένου νὰ μπορέσει ὁ πρῶτος νὰ συμβολίζει τὴν ἐνότητα τῆς παγκόσμιας ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, θὰ μπορούσε νὰ ἐπιλεγεῖ μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἔτσι ὥστε νὰ ἀποκλειστεῖ ἡ πιθανότητα τὸ πρωτεῖο νὰ συνδεθεῖ σὲ μία συγκεκριμένη ἐθνικὴ ταυτότητα. Ἐπίσης, ὁ πρῶτος χρειάζεται νὰ περιβάλλεται ἀπὸ συνοδικὲς δομὲς πού ἀπὸ μόνες τους ἀντανανκλοῦν τὴν παγκόσμια Ἐκκλησία. Τέλος, ἐὰν ὁ πρῶτος σὲ σχέση μὲ ἕνα σῶμα ἐπισκόπων δομεῖται μὲ τέτοιο τρόπο, ἔτσι ὥστε νὰ ἀπεικονίζει τὴν ἐνότητα τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας, καὶ ἂν μία τέτοια σύνοδος πρόκειται νὰ εἶναι μία πραγματικὴ δομὴ κοινωνίας, τότε εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο αὐτὲς οἱ δομὲς νὰ περιλαμβάνουν τὴ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν. Χωρὶς τοὺς λαϊκούς, οἱ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων θὰ μοιάζουν περισσότερο μὲ τὸν Οἶκο τῶν Λόρδων, χωρὶς τῶν Οἶκο τῶν Κοινοτήτων. Ἐὰν οἱ σύνοδοι δομοῦνται μὲ τέτοιο τρόπο, ἔτσι ὥστε οἱ διαβουλεύσεις νὰ λαμβάνουν χώρα μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων, τότε αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι ὀφείλουν νὰ βρῶσκουν μηχανισμούς, προκειμένου νὰ λαμβάνουν ὑπόψη τὴ φωνὴ τῶν λαϊκῶν καὶ νὰ ἐνημερώνονται ἀπὸ αὐτούς. Ὡς μέρος τῆς προετοιμασίας κάθε παν-ορθόδοξης συνόδου, θὰ πρέπει νὰ λαμβάνει χώρα διάλογος καὶ συζητήσεις σὲ ἐπίπεδο ἐπαρχίας/ἐπισκοπῆς πού θὰ προηγοῦνται τοῦ ἐπόμενου ἐπιπέδου τῆς

προετοιμασίας μίας τέτοιας παν-ορθόδοξης συνόδου. Διαφορετικά, αυτές οι σύνοδοι δεν θα απεικονίζουν την κοινωνία που υπάρχει στην Ευχαριστία αλλά μία πυραμιδική δομή, για την οποία οι Όρθόδοξοι κατηγορούν τους Ρωμαιο-καθολικούς.

Το ερώτημα για τό «γιατί» χρειάζεται το πρωτείο σέ πρακτικό επίπεδο είναι εξίσου προφανές και στην άπουσία της λογοδοσίας μεταξύ των ορθόδοξων Έκκλησιών, που ένδέχεται νά καταστεί πρόβλημα όταν οι Όρθόδοξες Έκκλησίες με τη σιωπή τους επιτρέπουν διακρίσεις ή άκόμη και βία ένάντια σέ μειονοτικές κοινότητες (σέ σχέση με τη θρησκεία, την ένθνικότητα και τό φύλο), κοινότητες στο πλαίσιο των «μητέρων χωρών». Η άπουσία λογοδοσίας μπορεί επίσης νά οδηγήσει σέ εξίσου προβληματικές θεολογικά διακηρύξεις, όπως ή άρνηση του βαπτίσματος σέ παιδιά παρένθετων μητέρων, στην περίπτωση όπου οι βιολογικοί γονείς παραμένουν άμετανόητοι. Δεν υπάρχει άμφιβολία ότι υπάρχουν τοπικές διαφορές στο λειτουργικό τυπικό μεταξύ των Όρθόδοξων Έκκλησιών, γεγονός που καθιστά την ορθόδοξη λειτουργική ζωή τόσο πλούσια. Άλλά ή άρνηση του βαπτίσματος, που δεν έχει προηγούμενο στην Όρθόδοξη Έκκλησία και είναι τόσο θεολογικά προβληματική, έτσι ώστε νά πλησιάζει την αίρεση, άποτελεί ένα είδος διακήρυξης που δεν πρέπει νά γίνεται χωρίς λογοδοσία άπέναντι στις άλλες Όρθόδοξες Έκκλησίες. Χωρίς δομές κοινωνίας σέ παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που συνεπάγεται έναν παγκόσμιο πρώτο, μία τέτοιου είδους λογοδοσία δεν μπορεί νά γίνει πραγματικότητα.

Ο πρώτος όφείλει νά έχει πραγματική έξουσία, προκειμένου νά επιβλέπει, νά ρυθμίζει και νά κινητοποιεί τις παγκόσμιες δομές κοινωνίας που καθιστούν τις Έκκλησίες συνυπεύθυνες μεταξύ τους. Ένα πρᾶγμα στο όποιο οι Όρθόδοξοι φαίνεται νά συμφωνούν είναι ότι τέτοιου είδους έξουσία δεν μπορεί νά βρῖσκει εφαρμογή στην προοπτική μίας παγκόσμιας δικαιοδοσίας. Μία τέτοια άρνηση της έξουσίας παγκόσμιας δικαιοδοσίας δεν άφορᾶ στον άυτοπροσδιορισμό ένάντια στη Δύση, καθώς δεν θεμελιώνεται θεολογικά στο μέτρο που έμποδίζει την κοινωνία μεταξύ των Έκκλησιών. Η έξουσία του πρώτου, ώστόσο δεν μπορεί νά είναι άπλά έξουσία τιμής. Το νά άρκεστεί κανείς σέ ένα πρωτείο τιμής είναι «έκκλησιολογικά και κανονικά υπό έρώτηση»²⁴, πρώτον επειδή βρῖσκεται σέ άσυνέπεια με τό γεγονός ότι οι έπίσκοποι ως πρώτοι στο έπαρχικό, μητροπολιτικό και στο άυτοκεφαλικό επίπεδο διαθέτουν πραγματική

24. ZIZIOULAS JOHN, «Recent Discussions on Primacy», σ. 277.

έξουσία με σκοπό τη διευκόλυνση της κοινωνίας στο πλαίσιο μίας ορισμένης δικαιοδοσίας. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, σὲ εκείνη τὴν περίπτωση δὲν ἐξηγείται, γιατί τέτοιου εἶδους ἐξουσία θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἕνα παγκόσμιο πρωτεῖο. Δεύτερον, ἕνα πρωτεῖο τιμῆς ἐπιτυγχάνει ἐλάχιστα τὰ πράγματα, ἐκτὸς κι ἂν ὁ πρῶτος εἶναι ἕνα ὄρατό, ἔστω καὶ ἀδύναμο, σύμβολο τῆς παγκόσμιας Ὁρθοδοξίας. Τὸ πρωτεῖο τιμῆς εἶναι τὸ ἰσχυρὸν καθεστῶς καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ τρέχουσα κατάσταση δὲν εἶναι καὶ πολὺ λειτουργική.

Τὸ *status quo* στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ θεολογικά. Ἐκεῖνοι πού πιστεύουν ὅτι ὅλα λειτουργοῦν μίᾳ χαρᾷ, ὀφείλουν νὰ προσφέρουν θεολογικοὺς λόγους οἱ ὅποιοι δὲν θὰ ἀναφέρονται στὸ μέλλον ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπλᾶ παραπέμπουν σὲ ἱστορικὲς καὶ κανονικὲς μαρτυρίες. Δὲν ὑπάρχει κανένας τρόπος γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ τὸ παρὸν καθεστῶς θεολογικά. Αὐτὸ πὺν χρειάζεται εἶναι θεολογικὴ κριτικὴ, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτρέψει στίς Ἐκκλησίες νὰ κινηθοῦν πέραν τῆς τρέχουσας κατάστασης μὴ κοινωνίας. Ὅπως σημείωσε ὁ Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Wage, κανένας μέχρι στιγμῆς δὲν πρόσφερε ἕνα πειστικὸ ἀντεπιχείρημα ἐναντία στὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας πραγματώνεται στὴν Εὐχαριστία. Εάν ὄντως ἰσχύει αὐτό, τότε χρειάζεται νὰ λειτουργήσουν καὶ νὰ δημιουργηθοῦν καὶ στὸ παγκόσμιο ἐπίπεδο δομὲς συνοδικῆς κοινωνίας, προκειμένου νὰ φανερώσουν τὴν ὄρατὴ ἐνότητα τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Τέτοιου εἶδους δομὲς συνεπάγονται ὀρισμένη μορφή πρωτείου μὲ πραγματικὴ ἐξουσία πὺν θὰ καθιστᾷ δυνατὴ τὴν κοινωνία μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐπερβαίνοντας τὸν πολιτικὸ νεστοριανισμό στὴν μέλλουσα νὰ συνέλθει Παν-ὀρθόδοξη Σύνοδο

Στὴν ἀπξέντα τῆς ἐπικείμενης Παν-ὀρθόδοξης Συνόδου ὑπάρχουν θέματα πὺν σχετίζονται μὲ τὴν πραγμάτωση τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφότητας καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Συζητώντας τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες θὰ πραγματώνουν μὲ ἐνιαία φωνὴ καὶ δράση τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀδελφότητα καὶ τὴν ἀγάπη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες δὲν πρόκειται νὰ συμβάλουν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, ἂν δὲν ἐγκαταλείψουν αὐτὸ πὺν ἔχω ἀποκαλέσει πολιτικὸ Νεστοριανισμό. Ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε, ἡ ἁμαρτία τοῦ Νεστοριανισμοῦ ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια μίᾳς ἀρειανικῆς ἐμπνεύσεως δυαλι-

στικῆς λογικῆς πού δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει τὴν πληρότητα τῆς ἔνωσης μεταξύ τῆς θεότητας καὶ τῆς ἀνθρωπότητας. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος νὰ βρίσκονται ἐγκλωβισμένοι σὲ μία δυαλιστικὴ ἀντιπαλότητα πού ἔχει ἐπιπτώσεις γιὰ τὸν τρόπο πού οἱ χριστιανοὶ σχετίζονται ὄχι μονάχα πρὸς τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν δημόσιο πολιτικὸ χῶρο, ἐννοώντας ἐδῶ τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν, τὸν πολιτισμὸ, τὸν νόμο, τὴν διακυβέρνηση, τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν ἰατρικὴ. Ὁ πολιτικὸς αὐτὸς νεστοριανισμὸς βρίσκεται σὲ πλήρη ἐφαρμογὴ στὴν Ἀμερική, ὅπου ὑπάρχουν χριστιανοί, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ὁρθοδόξων, οἱ ὁποῖοι βλέπουν ὅτι συγκεκριμένα πολιτικὰ ζητήματα καθοδηγοῦνται ἀπὸ μία ἄθεη, πολιτικὰ φιλελεύθερη καὶ οὐμानीστικὴ ἀτζέντα. Ἡ συνθηκολόγηση γύρω ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ θὰ σήμαινε μία ἥττα γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ καὶ τὴν παράδοσή του στὴν σκοτεινὴ πλευρά. Ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη ἔλαβε ἀρνητικὸ πρόσημο στὸν βαθμὸ πού μοιάζει νὰ συνδέεται μὲ μία ἄθεη, ἀντιχριστιανικὴ φιλελεύθερη ἀτζέντα. Ἀκόμη καὶ τὸ ζήτημα τοῦ περιορισμοῦ τῆς ὀπλοκατοχῆς γίνεται κατανοητὸ μέσα ἀπὸ τὸ πρῶμα αὐτῆς τῆς δυαλιστικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου, καθὼς ὑπάρχουν ἐκεῖνοι οἱ χριστιανοὶ πού νομίζουν ὅτι τὸ «δικαίωμα» τῆς ὀπλοκατοχῆς, πρέπει νὰ διατηρηθεῖ, προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ συνθηκολόγηση μὲ τὸν ἄθεο φιλελευθερισμὸ. Ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι τέτοιου εἶδους χριστιανοὶ συχνὰ κάνουν χρῆση τῆς γλώσσας τῶν δικαιωμάτων, τὴν ἴδια τὴ γλώσσα τοῦ λεγόμενου ἄθεου φιλελευθερισμοῦ, τὸν ὁποῖο πολεμοῦν. Πρόσφατα, χριστιανοὶ στὶς Η.Π.Α. ἐπικαλέστηκαν τὴ γλώσσα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων γιὰ τὴν προστασία τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας μὲ σκοπὸ τὴν μὴ ἐμπλοκὴ τους σὲ πράξεις πού θὰ παραβίαζαν τὶς ἠθικὲς ἀρχές τους, ὅπως π.χ. τὴν προαγωγή τῆς ἀντισύλληψης ἢ τὴν προετοιμασία κέικ ἢ ἀνθοστολισμοῦ γιὰ τὶς δεξιώσεις τῶν γάμων ὁμοφυλοφίλων.

Ὁ πολιτικὸς νεστοριανισμὸς εἶναι ἰδιαίτερα προφανὴς στὶς μετα-κομμουνιστικὲς χῶρες, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία παραδόξως συμμάχησε μὲ τοὺς εὐαγγελικοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποίους κατηγορεῖ ὡς αἰρετικούς καὶ οἱ ὁποῖοι πρόσφατα πλημύρισαν τὴ Ρωσία μὲ σκοπὸ νὰ τὴ μεταστρέψουν στὸν Χριστιανισμὸ. Αὐτὸς ὁ πολιτικὸς νεστοριανισμὸς ἀποτελεῖ τὴ λογικὴ πίσω ἀπὸ τὶς πρόσφατες διακηρύξεις τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, πού δὲν εἶναι πλήρως συνεπεῖς, ἀλλὰ βρίσκονται σὲ διαμετρικὴ ἀντίθεση μὲ τὴν κατανόηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἀπὸ τὴν ἄθεη φιλελεύθερη Δύση ἐνάντια στὴν ρωσικὴ ὀρθόδοξη κατανόηση, γεγονός πού ἐπιτρέπει ἐνέργειες ὅπως τὴ θέσπιση κάποιων ἀσαφῶν νόμων ἐνάντια στὴ βλασφημία καὶ στὴ λεγόμενη ὁμοφυλοφιλικὴ προπαγάνδα.

Αυτό πού είναι ιδιαίτερα ἐνοχλητικό είναι ὅτι ἡ πρόσφατη ρητορική τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μπορεῖ νά ἐπηρεάσει τίς ἀποφάσεις τῆς Παν-ὀρθόδοξης συνόδου γιά τή δικαιοσύνη, τήν ἐλευθερία, τήν ἀδελφότητα καί τήν ἀγάπη μέ τρόπο πού ἡ τελική διακήρυξη δέν θά κάνει καμιά ἀναφορά στά ἀνθρώπινα δικαιώματα ἢ θά προωθεῖ μία κατ' ἐπίφαση ὀρθόδοξη κατανόηση πού τελικά θά ὑποβιβάζει τήν ἴδια τή βαθύτερη πρόθεση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, πού πρωτίστως ἀφορᾷ στήν ἐλευθερία μέσα στόν δημόσιο πολιτικό χῶρο. Κάποιος μπορεῖ νά ἐντοπίσει ἕνα παρόμοιο παράδειγμα ἀκόμη καί στόν ὑπό συζήτηση τίτλο, ὅπου ἐάν ὁ ὅρος «ἀδελφότητα» ἀντικατασταθεῖ ἀπό αὐτόν τῆς «συντροφιάς» ἴσως κατηγορηθοῦμε ὅτι ἀκολουθοῦμε μία φεμινιστική ἀτζέντα. Ἡ ἀκόμη στήν περίπτωση τῆς πρόσφατης μετάφρασης τοῦ «Πιστεύω» στήν Ἀρχιεπισκοπή Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς, ὅπου ἡ φράση «διά τήν ἡμετέραν σωτηρία» ἀντικαταστάθηκε ἀπό τήν φράση «διά τήν ἡμετέραν καί τῶν ἀνδρῶν σωτηρία», προκειμένου νά διασφαλιστεῖ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη δέν ἔχει δεχτεῖ τήν ἐπίδραση τοῦ φεμινισμοῦ. Αὐτό πού είναι καί πάλι εἰρωνικό, εἶναι ὅτι αὐτός ὁ πολιτικός νεστοριανισμός ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο γιά τὸν πολιτικό μονοφυσιτισμό, ὅπου μία ὀρισμένη περιοχὴ ξεχωρίζεται ὡς «ὀρθόδοξη» ἀπό τήν ἄποψη τοῦ πολιτισμοῦ καί ἐκεῖ ὅπου ὑφίσταται μία ἐκθλιψη μεταξύ Ἐκκλησίας καί τοῦ δημόσιου πολιτικοῦ χώρου σέ βαθμὸ πού ὁ τελευταῖος ἀπορροφᾶται ἀπό τὸν πρῶτο. Ἕνας τέτοιος πολιτικός νεστοριανισμός πού εἶναι ταυτόχρονα καί πολιτικός μονοφυσιτισμός φανερώνεται σὸ μόνιμο πρόβλημα τῆς θρησκείας καί τοῦ ἐθνικισμοῦ στίς παραδοσιακὲς ὀρθόδοξες χῶρες.

Αὐτό πού δέν συναντᾷ κάποιος στή μετακομμουνιστικὴ συνάντηση μέ τὸν δημόσιο πολιτικό χῶρο, εἶναι μία προσπάθεια νά ἀντιμετωπιστεῖ ἐκεῖνος ὁ χῶρος πού δέν εἶναι Ἐκκλησία, ὁ χῶρος ὅπου οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ πρέπει νά συναναστρέφονται ὅσους δέν συμερίζονται τήν ἴδια πίστη, ἐπὶ τῇ βάσει μίας θεολογικῆς ἀρχῆς, μέ τήν ὁποία ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι θά συμφωνοῦσαν, πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ θέωση, τὴ διακήρυξη ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦνται γιά τὴ θεανθρώπινη κοινωνία. Ἡ θέωση θά πρέπει νά ἀποτελέσει τὸ θεμέλιο, γιά αὐτό πού χαρακτηρίζω πολιτικὴ τῆς Χαλκηδόνας. Ὅταν ρωτᾷ κανεὶς μέ ποιὸ τρόπο οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες θά μπορούσαν νά συμβάλλουν στήν πραγμάτωση τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφότητας καί τῆς ἀγάπης, τότε πρέπει νά ἀναρωτηθοῦμε, τί εἶναι αὐτό πού ἀπαιτεῖ ἡ θέωση ἀπὸ μᾶς, ὅταν ἐρχόμαστε σὲ ἐπικοινωνία μέ τὸν ἄλλο μέ τὸν ὅποιο δέν συμερίζομαστε τήν ἴδια πίστη; Τί ἀπαιτεῖ ἀπὸ μᾶς, ὅταν σκεφτόμαστε τοὺς νόμους πού θά πρέπει νά ρυθμίζουν τὸν πολιτικό χῶρο; Κατὰ τὴ δικὴ μου θεολογικὴ κρί-

ση, ή χαλκηδόνια πολιτική θα ὀδηγοῦσε σὲ μία Ὁρθοδοξία, ἡ ὁποία θὰ ἐρχόταν σὲ ἐπαφή μὲ τὸν δημόσιο πολιτικὸ χῶρο μὲ ἕναν τρόπο πὸν θὰ ὑποστήριζε τὴν ἐκκοσμίκευση ὡς ριζικὸ πλουραλισμὸ διὰ τῆς προώθησης τῶν ἀρετῶν πὸν καθιστοῦν ἐφικτὰ μοντέλα σχεσιακότητας πὸν μοιάζουν μὲ τὴ θέωση στὸν βαθμὸ πὸν τέτοιες σχέσεις πὸν θεμελιώνονται σὲς ἀρετές, στὴν πραγματικότητα προωθοῦν τὴν δικαιοσύνη, ἐλευθερία, τὴν ἀδελφότητα καὶ τὴν ἀγάπη. Μία τέτοια πολιτικὴ εἶναι γενναιόδωρη στὸν βαθμὸ πὸν δὲν δημιουργεῖ διαμετρικὲς ἀντιθέσεις ἀλλὰ βλέπει αὐτὸ πὸν εἶναι καλὸ καὶ μπορεῖ νὰ μεταμορφωθεῖ στὸν Ἄλλον. Μία τέτοια πολιτικὴ θὰ καλωσόριζε τὴν κριτικὴ ὡς εὐκαιρία γιὰ διάλογο. Μία τέτοια πολιτικὴ θὰ καταδίκαιζε δημόσια ὅλες τὶς μορφὲς τῆς βίας ἐνάντια στοὺς ὁμοφυλόφιλους, τὶς γυναῖκες καὶ εὐρύτερα τὶς μειονότητες. Τέλος, ἡ πολιτικὴ τῆς θέωσης θὰ πρέπει νὰ ὀδηγεῖ τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ παίρνουν θέσεις σὲ ἐπιμέρους ζητήματα πὸν ἀναδύονται στὸν πολιτικὸ χῶρο, πὸν συχνὰ βρίσκονται στὸν ἀντίποδα μὲ ὅ,τι ἔχουμε συνηθίσει μέχρι σήμερα.